

UDK -902
94

ISSN:2490-3930
GODINA I/BROJ 1

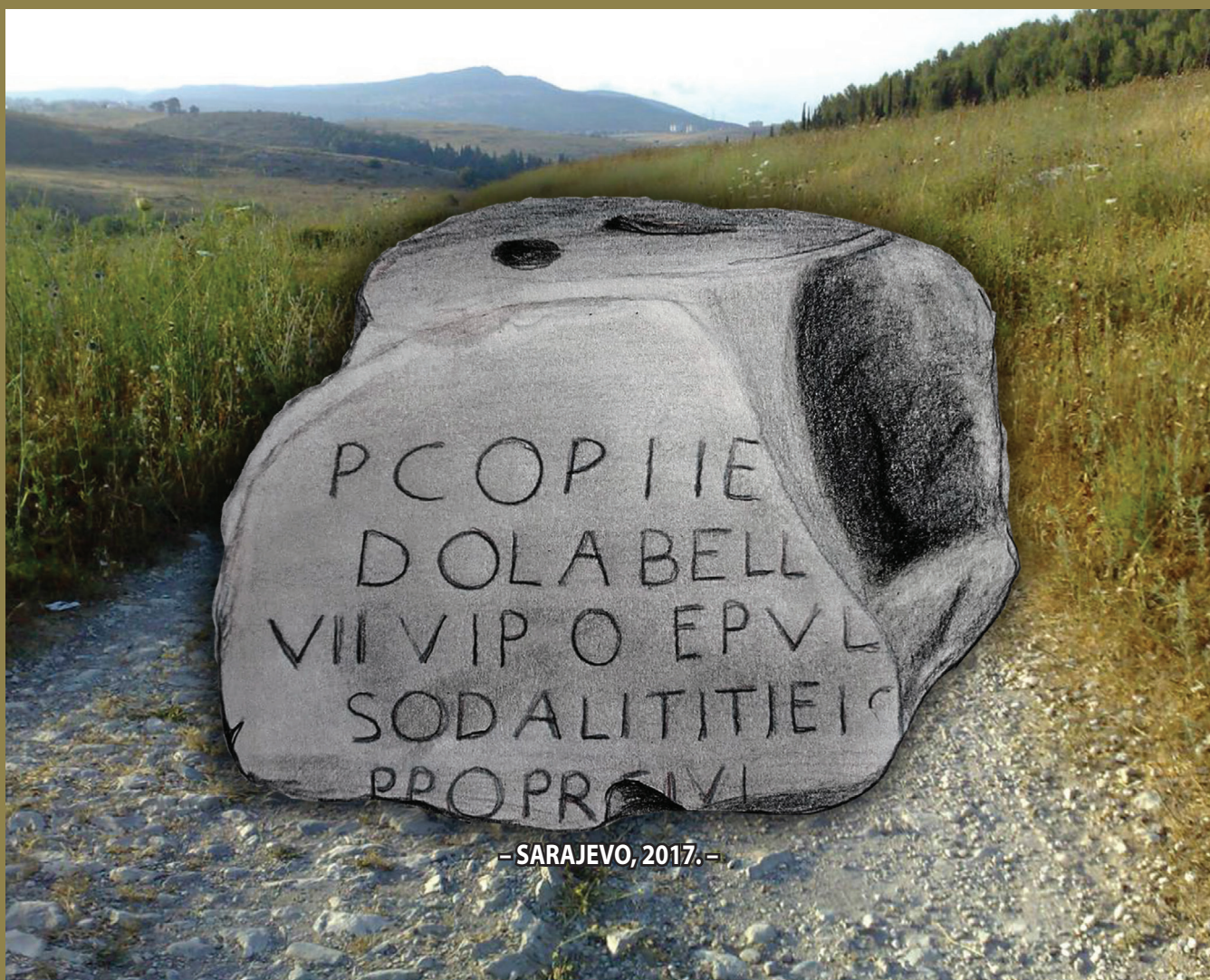
UDRUŽENJE ZA PROUČAVANJE I PROMOVIRANJE ILIRSKOG NASLIJEĐA I DREVNIH I KLASIČNIH CIVILIZACIJA
BATHINVS

GODIŠNJAK UDRUŽENJA
BATHINVS

ACTA ILLYRICA

ACTA ILLYRICA • GODIŠNJAK UDRUŽENJA BATHINVS • GODINA I/BROJ 1

- SARAJEVO, 2017. -

Izdavač / Publisher:

Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih i
klasičnih civilizacija BATHINVS
Topal Osman Paše 20, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
www.bathinus.org, <http://udruzenjebathinvs.simplesite.com>

Za izdavača / For the Publisher:

Edin Veletovac

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Salmedin Mesihović

Redakcija / Editorial Board:

Branka Migotti, Bego Omerčević, Drago Župarić, Amra Šaćić, Edin Veletovac

Sekretar Redakcije / Secretary of the board:

Ivana Božić

Recenzentski odbor / Advisory board:

Enver Imamović, Branka Migotti, Salmedin Mesihović, Adnan Busuladžić,
Alka Domić Kunić, Adnan Kaljanac, Amra Šaćić, Edin Veletovac

Prijevod na engleski / English translation:

Samra Čebirić

Lektor / Proofreader:

Aida Hasović

DTP:

Amra Mekić

UDK:

Elvira Poljak

Vizualni identitet naslovnice / Cover page design:

Romana Witschi

Štampa / Print:

FERAL PRESS

Tiraž / Print Run:

200

Časopis je štampan uz pomoć / Printing of the journal supported by:

Firma "BABILON" d.o.o. Tuzla

*Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog
naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija*
BATHINVS

Acta Illyrica

Godišnjak Udruženja BATHINVS
GODINA I/ BROJ 1

SARAJEVO, 2017.

SADRŽAJ

Predgovor	6
Salmedin Mesihović - <i>Familija Publija Kornelija Dolabele</i>	10
Ivana Božić - <i>Lik i djelo Publija Kornelija Dolabele referirajući se na Annales Kornelija Tacita</i>	23
Dženan Brigić - <i>Utjecaj podizanja trajnih naselja i uzgoja žitarica na razvoj putnih komunikacija</i>	32
Jesenko Hadžihasanović / Edo Mešić - <i>Rekognosciranje antičkih lokaliteta na području Kiseljaka</i>	43
Mersiha Imamović / Bego Omerčević - <i>Urbanizacija bosanskohercegovačkih prostora u vrijeme rimske uprave</i>	56
Amra Šaćić - <i>The process of Romanisation in the inland of the Roman province of Dalmatia in the 1st century</i>	78
Maja Pandža - <i>Cirkuliranje novca u prvom stoljeću u unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije (na uzorku publiciranih primjeraka)</i>	90
Sanda Hasagić - <i>Orijentalni kultovi na tlu provincije Dalmacije u I stoljeću</i>	102
Samir Aličić - <i>SC Pegasianum</i>	113
Dževad Drino / Benamina Londrc - <i>Činovnička karijera klasičnih rimskih pravника u provinciji Dalmaciji</i>	125
Dijana Beljan - <i>Illyrski antroponimi na latinskim natpisima Dalmacije</i>	131
Edin Veletovac - <i>Oktavijanovo osvajanje Zapadnog Ilirika u djelima kasnoantičkih autora</i>	148
Branka Migotti - <i>Je li rimska Certisija bila caput viarum?</i>	168
Drago Župarić - <i>Prve kršćanske zajednice: Jeruzalem, Antiohija, Rim</i>	181
Džejlan Ganić - <i>Okrugli sto Godine razvoja i integracije – 2000 godina od namjesništva Publija Kornelija Dolabele</i>	194
Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija BATHINVS (predstavljajući izdavača).....	202
Autori objavljenih radova.....	207

Dijana Beljan, MA
Filozofski fakultet
Univerziteta u Sarajevu

Izvorni naučni rad / Original scientific paper
UDK: 811.124'373.23
725.94:003.344(497.6)

Illyrski antroponimi na latinskim natpisima Dalmacije

Apstrakt: Epigrafski materijal s područja onoga što je nekada bilo rimska provincija *Illyricum* dugo je predmet proučavanja arheologa, povjesničara, filologa i drugih ljubitelja starine. Koliko god za indoeuropske studije bilo važno svako dosadašnje i buduće rasvjetljavanje činjenica o jeziku, povijesti i običajima Illyra, tim više to u nama koji smo baštinici njihovog prostora treba buditi osjećaj dužnosti i zadovoljstva. Osobito važnim materijalom u proučavanju Illyra pokazao se imenski repertoar. Međutim, ostali smo uskraćeni za njihove etimologije i sa zadržkom smo pristupali svim dosadašnjim pokušajima etimologiziranja zbog slabe potvrđenosti illyrskog jezika.

Korišteni imenski repertoar uglavnom uključuje prostor Delmata, osobito kada se radi o onomastičkoj formuli. Brojnošću imenskih potvrda na tom prostoru ističe se prostor municipija Ridera (*Riditae*) koji je zanimljiv i zbog specifičnosti svoje imenske formule koja je pretrpjela malo izmjena romanizacijom tog prostora i potvrdama ženskih imena na *-o*, *-onis*.

Za illyrska imena se već odavno utvrdilo da se, zajedno s grčkim i slavenskim, mogu dijeliti na *izvedena* i *složena* imena koja se često znaju pokratiti i oblikovati *hipokoristike*. Izvedena imena nastaju na razne načine od kojih su najzanimljivija nastala od očeva imena: *patronimici*. Oni tvore poseban tip imenske formule koji kod Illyra pokazuje grčki (osobno ime i ime oca u genitivu) i rimski oblik (osobno ime i ime oca u genitivu uz *filius*, *-a*). Taj se patronimik, kako pokazuju primjeri iz grčkog i slavenskog svijeta, vrlo lako mogao razviti u prezime sa sufiksom patronimičkog karaktera. Stariji imenski obrazac Illyra pokazuje samo jedno ime, dok, nakon konačnog provođenja romanizacije, kasnije nalazimo proširenu imensku formulu koja uključuje osobno ime s očevim imenom i prezimenom u genitivu uz dodatak *filius*, *-a*. Faza imenske formule koja se sastoji od osobnog imena i imena nastalog od patronimika ("prezimenâ") kratkotrajna je, pa se stoga počelo pomišljati da se radi samo o epigrafskoj skraćeni.

Gljučne riječi: *tvorba imenâ, illyrski jezik, illyrski imenski repertoar, imenska formula, patronimik.*

Tvorba imenâ

Illyrski jezik pripada indoeuropskoj jezičnoj porodici (u nastavku: *ie.*), koja danas obuhvaća ogromno područje na nekoliko kontinenata i više skupina jezika.¹

¹ U indoeuropske jezike ubrajaju se sljedeće skupine: *anatolijska, indo-iranska, grčki, armenski, frigijski jezik* (skupine za sebe), *toharski jezik (A i B), italska skupina, germanska, keltska, illyrski, balto-slavenska skupina jezika*. Podrobnije o *ie. prajeziku* v. u Gamkrelidze-Ivanov, *Indo-European and the Indo-Europeans (A Reconstruction and Historical Analysis of a Proto-Language and a Proto-Culture)*, 1995.

Illyrski jezik, produkt širenja ie. jezične porodice, govorio se na području današnjeg Balkana i obuhvaćao više plemenâ, skupljenih pod imenom *Illyri*. Premalo svjedočanstava je preostalo da bismo mogli govoriti o samome jeziku (fonologiji, infleksijama, sintaksi), ali dovoljno da zaključimo da se radi o ie. jeziku. Ostavština se svodi uglavnom na antroponime i toponime, zabilježene na natpisima iz rimskog perioda, ponešto glosâ² i prežitaka u jedinom modernom nasljedniku, albanskom jeziku, a i na toponime iz južnoslavenskog štokavskog jezičnog kompleksa (hrv.-srp.-bos.-cg.).

Arheolozi su donekle mišljenja da su se Illyri po dolasku na Balkan poistovjetili s domorodcima i od željeznog doba ih nalazimo kao skupinu jezično srodnih plemena.³ Onomastika je pomogla da se njihovo područje podijeli na jugoistočnu i središnju skupinu.⁴

Budući dio ie. porodice, illyrski jezik pokazuje neke stalne zakonitosti i u tvorbi imenâ. Kao što je to uradio Rendić-Miočević⁵ oslanjajući se na Fick-Bechtela⁶ i Maretića⁷, i mi ćemo ovdje najprije dati podjelu imenâ na isti način, prateći paralelno njihovu tvorbu u grčkom, odnosno našem, južnoslavenskom, svijetu.

Prema spomenutim autorima, najjednostavnija podjela imenâ je na: a) puna (složena), b) izvedena i c) pokraćena imena/nadimke.

Među grčkim imenima dominiraju izvedena i složena, kojima se prva ili posljednja komponenta često krati te tako nastaju *pokraćena imena* (*hipokoristici*). Radi jednostavnijeg pregleda, grčka ćemo imena najprije podijeliti na teoforična i neteoforična, koja se dalje dijele na jednostavna (primitivna⁸ i izvedena) i složena.⁹

Kako sama za sebe govore, *teoforična* su imena dana prema božanstvu, obično onome koje štiju roditelji djeteta ili onoga pod čiju ga zaštitu žele staviti. Pri tome, nije nužno da muško božanstvo daje ime muškom djetetu, i obratno.

Ako se čuva originalno ime božanstva ili heroja, tada je riječ o primitivnom imenu¹⁰, dok se kod izvedenih ime promijenilo u pridjevski oblik, najčešće

² E.g. <Δευάδαι>· οἱ Σάτοι, παρὰ Ἰλλυρίων (*Hesych.* Δ 713 1); <Δύαλος>· ὁ Διόνυσος, παρὰ Παίωσιν (*Hesych.* Δ 2473 1); *Id.* Katičić, 1976, 170-171.

³ Mallory, 2006, 95 i dr. Iako se Illyri danas više ne tretiraju kao plemena, već skupina narodâ.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije*, Split, 1948.

⁶ *Die griechischen Personennamen nach ihrer Bildung erklärt und systematisch geordnet*, Göttingen, 1894.

⁷ *O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba*, Rad, Jug. Akad. br. 81, 82, 1886. i dr.

⁸ Samo takva imena (teoforična i neteoforična) nastala direktno, bez promjene, mogla bi se shvatiti onako kako je Maretić preveo Fickovu kategoriju *Kurz-/Kosenamen*: prenesena imena (Maretić, 1886: 81, 101).

⁹ Prema B. H. McLean u *An Introduction to Greek Epigraphy of the Hellenistic and Roman Periods from Alexander the Great down to the Reign of Constantine* (323. B.C. – A.D. 337): Part I. 4. *The Onomastics and Prosopography of Greek Names*, University of Michigan, repr. 2009.

¹⁰ Ἄρτεμις, Ἀπόλλων, Ἑρμῆς.

sufiksom -ιος¹¹. Složena teoforična imena nastaju kombinacijom imena dvaju božanstava¹², spajanjem imena božanstva s drugim terminom, uglavnom glagolskim sufiksima: -βουλος, -γένης, -γορας, -δικος i osobito čestim sufiksom -κλης¹³ te ako se imenu ili epitetu određenog božanstva pridoda završetak -δωρος / -δοτος koji možemo prevesti kao “dar toga i toga”¹⁴. Pritom se često posezalo i za imenima manjih, e. g. riječnih, božanstava, i herojâ¹⁵.

Neteoforična imena temelje se na moralnim i tjelesnim osobinama, titula ili zanimanjima roditeljâ, nazivima mjestâ, biljaka, životinjâ, dragog kamena, mirisâ. Ta imena također mogu biti jednostavna (direktno iz imenice i pridjeva, bez promjene, ili izvedena iz istih)¹⁶ ili mogu nastati slaganjem pridjevâ¹⁷ i glagolâ¹⁸ s imenicom ili čak s prilogom i prijedlogom¹⁹. Tu se također kao posebna grupa izdvajaju imena koja završavaju na -δωρος²⁰.

Među slavenskim imenima također često nalazimo *složena imena*, zapravo praslavenska, nekršćanska, nastala spajanjem sljedećih riječi ili osnovâ: *bog, blag, boj, brat, bud, čedo, dar, dobar, dom, drag, draži, goj, gost, grd, hlap, jar, jezd, kaz, krijes, lijep, ljub, ljud, ljut, mio, mir, moj, njega, rad, rat, slava, stan, strah, sav, svet, tih, trp, tuga, tvrd, veli, viši, vit, vlad, voj, zar, zde, želja, živ*²¹ i mnogih drugih.²²

Međutim, mnoga su imena po postanku *prava imena* ili imena nastala od mlija, poruge ili prema zanatu i zavijaču, a koja često podsjećaju na nadimke²³ i

¹¹ Ἀρτέμιων, Ἀρτεμίσιος, Ἑρμίας, Ἑρμαῖος, Ἀπολλώνιος, Διονύσιος, Ποσειδώνιος. Ime Κρόνιος može biti izvedeno od imena božanstva, ali isto tako može biti i neteoforično ime, ako je izvedeno iz naziva za mjesec Κρόνιον.

¹² Ἑρμαφρόδιτος, Σαραπάμμων, Κρονάμμων.

¹³ Διογένης, Διαγόρας, Διοκλής, Ἀθηνοκλής.

¹⁴ Ζηνόδωρος, Διόδωρος, Διόδοτος, Μηνόδωρος, Αἰαντόδωρος, Ἴσιδωρος, Ἀθηνόδωρος, Ἀπολλόδωρος, Ἀρτεμίδωρος, Ὀλύμπιος, Πύθιος, Πυθόδωρος.

¹⁵ Κηφισόδοτος, Κηφισόδωρος, Ἀχιλλεύς, Ἀχιλλής, Ἀχιλλόδωρος, Αἰαντόδωρος, Μελαμπόδωρος.

¹⁶ Ἄγγελος > Ἀγγελίων, Θράσος / Θάρσος, Ἴσχυς, Ἴδως, Πόλυς, Βράχης, Πρόξεινος, Ἀμαρακίς > Ἀμαρακίνη / Ἀρωματίνη / Ἀρωμάτιον, Ζμύρνος, Κίνναμος, Κόστος, Μυρισμός, Νάρδιον / Ναρδίνη, Στύραξ, ἼΑκορος, Βρεῦκος, Κεκρόπη, Μάστακος, Μαργάρις, Ὀνυχιον, Σαρδίον, Σμαραγδός, Βασιλεύς / Βασιλεὺς / Βασιλειδης, Δρακόντιος, Γελάσιος, Θράσυλλος / Θάρσυλλος, Ἴσχυλος, Ἴδωλος, Βράχυλλος, Ἀγάθυλλος, Δάμυλλος, Δύλλος.

¹⁷ Ἀρχέβουλος / Βούλαρχος, Ἰπποκράτης / Κράτιππος / Κρατήσιππος, Ἀγαθάνδρος / Ἀνδράγαθος, Φιλόδημος, Φιλοδίκης, Φιλόβροτος, Φιλόξενος, Φιλοκύων, Φίλιππος = Ἐράσιππος, Λυκολέων, Ἀγρολέων, Εὐρύλεων.

¹⁸ Φιλαγόρας, Ἀτραγάλος, Χαϊρέβουλας, Δεξιοχος, Ἄξιοχος, Φάνοχος.

¹⁹ Εὔαγρος, Εὔαθλος, Ἄειμνηστος.

²⁰ Πολύδωρος, Ἀγαθόδωρος, Φιλόδωρος, Καλλιδωρος, Πλουσιόδωρος, Γλυκύδωρος, Νικόδωρος.

²¹ *Bogoljub, Blagomir, Dragobrat, Radobud, Budimir, Čedomir, Čudomir, Daroslav, Dobrivoj, Domagoj, Dražeslav. Gojimir, Dobrogost, Radigost, Grdomil, Hlapomir, Jaroslav, Jezdimir, Kazimir, Kresimir, Ljeposava, Dragoljub, Ljudevit, Ljutomir, Milorad, Mirogoj, Mojmir, Njegomir, Ratimil, Dragoslav, Stanimir, Strahimir, Svemil, Svetislav, Tihomir, Trpimir, Tugomir, Tvrdislav, Velimir, Višeslav, Vitomir, Vladimír, Milivoj, Svetozar, Zdeslav, Želimir, Dabiživ, Boguživ* et al.

²² Detaljnije v. Maretić, o.c. 105 pp.

²³ Maretić ih naziva *profilaktičnim imenima*: o.c. 98.

mogla bi se svrstati u Fickovu *izvedenu* kategoriju. Prava imena, koja Maretić naziva još i samotvorna²⁴, najčešće se tvore od sljedećih apelativa: *ban, biser, bistra, bosiljak, danica, despot, div, dub, dubrava, dvor, golub, gora, gospa, grozd, gvozd, jablan, jagoda, jasan, kosa, kruna, ljiljan, loza, mal, med, mlad, momak, nedjelja, neven, nov, oganj, polje, traj(ati), večer, veseo, višnja, zdrav, zlato, zvijezda, žar*²⁵ i mnogih drugih.²⁶

Illyrska izvedena imena Rendić-Miočević dijeli na *patronimike, teoforike, imena brojevnog podrijetla, etnike i nadimke*. Budući da će se o patronimičkim imenima i njihovoj tvorbi govoriti u nastavku, recimo ovdje nešto o preostalim kategorijama. Kao *teoforična* imena autor prepoznaje imena *Andinus*²⁷, *Thana* i *Vidasus*²⁸, *Boria*²⁹, *ebris*³⁰, Ἰκκος³¹, *Bindho*³². U *imena brojevnog podrijetla*, ubraja *Pravaus*³³, *Ditus*³⁴, *Ityrius*³⁵, *Tritus/Trita*³⁶, *Sestus*³⁷, *Atavus*³⁸, *Enena* sa sinkopiranim oblicima *Enna, Ennius*³⁹, *Dazimos*⁴⁰.

Među *eticima*, kod istog autora nalazimo imena: *Illyrica, Dalmatius, Breucus, Ditio, Jasus, Venetus, Maezeius, Daversus, Epetinus, Jadestinus, Novesis, Re-*

²⁴ Maretić, o.c. 69 i d.

²⁵ *Ban, Bančić, Banko, Biserka, Bisera, Bistra, Bistrovic, Bosa, Bosiljka, Bosna (?), Danica, Despot, Despotović, Divna, Divković, Dubna, Dubrava, Dubravac, Dvorka, Golub, Golubić, Golubović, Gorjana, Gorjanović, Gospava, Gospić, Grizd, Grozda, Grozdana, Gvozda, Gvozdan, Gvozdanic, Jablan, Jablanić, Jagoda, Jagodić, Jasna, Kosana, Kosača, Krumo, Krunic, Ljiljan, Ljiljana, Ljiljanić, Loza, Lozić, malac, Malena, Malenko, Mališa, Malović, Medak, Medanić, Mladen, Momčilo, Nedjeljko, Neda, Nešo, Nenad, neven, Nevenka, Nevenko, Novak, Novaković, Ognjen, Ognjenović, Poljak, Trajko, Trajo, Večerin, Večerko, Veselko, Veselin, Višnja, Višnjic, Zdravko, Zlatan, Zlata, Zlatko, Zvezdana, Žarko, Žarić.*

²⁶ Detaljnije v. Maretić, o.c. 69-81.

²⁷ Iako osobno ime, na natpisu (CIL III, 8184) se radi o teoforičnom imenu: *deo Andino sac(rum)* (Rendić-Miočević, 1948, 10). Možda se radi o izvedenici imena *Andus*.

²⁸ Mayer ih je poistovjetio s *Dianom* i *Faunom* (Rendić-Miočević, 1948, 11). Oba se božanstva prikazuju zajedno na zavjetnim spomenicima, što ukazuje na srodnost i povezanost njihovih kultura; riječ je o starom illyrskom božanstvu kome je *interpretatione Romana* dan novi nadimak (Rendić-Miočević, 1951a, 34).

²⁹ Istarsko božanstvo čije se ime često koristi kao osobno: *M Pomentino Boriae* (CIL III, 1748).

³⁰ Skupno ime domaćih božanstava u Istri (Rendić-Miočević, 1948, 11). *Feresia D L Nebris* (CIL III, 2947). Alföldy se ne slaže s njim da je ime illyrsko (Alföldy, 1969, 251).

³¹ Moglo bi se povezati s imenom božice *Ice*. Kao osobno ime: *M Vipsanus M L Faustus Icae*. (CIL III, 3031), ali i s grčkom riječi ἵππος (konj), pa bi se u tom slučaju radilo o *nadimku*.

³² Moglo bi se poistovjetiti s imenom japodskog božanstva, *Bindus-Neptunus* (Rendić-Miočević, 1948, 11). Kao osobno ime: *Bindho coniunx* (CIL III, 5843).

³³ Rendić-Miočević ga, pozivajući se na Mayera, povezuje s lat. *Primus* (Rendić - Miočević, 1948, 12). Moguće da je izvedenica *Pravaius* koju Alföldy navodi bez dodatnog tumačenja i upućuje na ime *Prevo* (1969, 270).

³⁴ Povezuje s lat. *Secundus* (1948, 12). Varijante su i *Dito, Ditius*, što će se vidjeti u nastavku na natpisima.

³⁵ Lat. *iterum*, što znači: opet, po drugi put.

³⁶ *Aurelia Trita* (CIL III, 2780), *Vesclevesi Petronio Triti f(ilio)* (CIL III, 3058). Očito latinska tvorba.

³⁷ Cf. lat. *Sextus*.

³⁸ Rendić-Miočević (*ibid.*) ga povezuje s lat. *Octavus*.

³⁹ *Ibid. Enena* (CIL III, 2 6316); *Enna Oppalonis f(ilia)* (CIL III, 3793.); *Ennae* (CIL III, 3821). Cf. ime rimskog pjesnika *Ennija*.

⁴⁰ Rendić-Miočević (*ibid.*) ga povezuje s lat. *Decimus*. Moglo bi biti varijanta imena *Dasus/Dazus*.

*cus / Raecus*⁴¹, dok u *imena-nadimke* ubraja: *Scenobardus* (o čemu u nastavku), *Kabaletus*⁴², *Ἰκκος*⁴³, *Κύννα*⁴⁴, *Anna / Ana*⁴⁵, čak i *Bato*⁴⁶.

Nama su posebno zanimljiva složena imena i njihove pokraćene varijante u grčkom i slavenskom svijetu, budući da slične tvorbe možemo potvrditi i kad su illyrska imena u pitanju. O tome što koja sastavnica znači, nažalost, ne možemo pouzdano reći za illyrska imena, jer nam je jezik nedovoljno potvrđen. Za neka imena bi se mogla pretpostaviti etimologija, e. g. *Vescleves* koje se može povezati s ie. **wesu-klewes* “koji je dobre slave” i sa si. *Vasuśravas*⁴⁷; *Scenobardus* (Σκενόβαρδος): ie. **skeno-bhardhos*, stvnj. *scīnan* “sjati”, lat. *barba* “brada”⁴⁸.

S obzirom da se u slavenskom i grčkom svijetu javljaju alternacije dvaju istih osnova u jednom imenu, e. g. *Radomil-Milorad*, *Dragomil-Mi(l)odrag*, *Miroslav-Slavomir*, *Mirogoj-Gojimir* ili Κλέανδρος-Ἀνδροκλῆς, Κλεάγορας-Ἄγορακλῆς, Δημόνικος-Νικόδημος, Δημόστρατος-Στρατόδημος, Πατροκλῆς-Κλεόπατρος etc., sličnu tvorbu moramo pretpostaviti i za illyrska imena, iako nam nisu potvrđena u historijsko vrijeme kada su pokraćena imena u velikoj većini upotrebom nadjačala složena. Međutim, na različitim natpisima illyrske provincije nalazimo primjere gdje se jednako često obje komponente složenog imena nalaze i na prvom i na posljednjem mjestu i isto tako često se imena pokraćuju od obje komponente istog imena.

⁴¹ Možda *Graecus* (Rendić-Miočević, 1948, 14).

⁴² Mayer ga dovodi u vezu s grčkom riječi κεφαλή “glava”, s čime možemo usporediti slavenska *Glavan*, *Glavaš*, *Glavina* i sl. (Rendić-Miočević, 1948, 14)

⁴³ O njemu je već bilo govora.

⁴⁴ U vezi s grčkom riječi κύων, gen. κυνός “pas”, s čime možemo usporediti slavensko *Kučak*.

⁴⁵ U značenju *dojilja*, *baba* (Rendić-Miočević, 1948, 14).

⁴⁶ Ime se često tumačilo kao oznaka dostojanstva, a ne osobno ime (Rendić-Miočević, 1948, 15).

⁴⁷ Katičić, 1976, 172.

⁴⁸ Mada je vjerojatnije da se radi o pukoj slučajnosti. Brojne su etimologije i mora ih se uzeti s rezervom, jer još uvijek nije jasno radi li se o *centum* ili *satem* jeziku što je slučaj i s mesapskim čiji su natpisi i glose također bili predmet proučavanja iliriologa. Detaljnije v. Katičić, 1976, 174-176.

Sve to možemo potkrijepiti usporedbom s grčkim, odnosno slavenskim imenima, što će biti jasnije ako ih prikazemo na sljedeći način.⁴⁹

Grč. ⁵⁰	Pokraćena varijanta	Slav.	Pokraćena varijanta	Illyr.	Pokraćena varijanta
Κηφισόδοτος	Κηφισίας, Κηφισίων	Budimir Dabiživ	Budim Dabiša, Dabo	Sceno-calus Sceno-bar(d) us	Scenus; Cal- lo; Bardus
Θεόδωρος, -δοτος	Θεοδάς, θέων	Radoslav	Rados	Acra-banus ⁵¹	Acris ^{52?}
Δημοσθενής	Δεμοσθᾶς	Borislav	Boris	Cursu-lavia	Lavus, Lavia
Ἰππόνικος	Ἰππίας	Radidrag Radigost	Rado, Ra- dun, Radoji- ca, Radoje	Scerdi-laedus Laedi-calius	Scerdis; Laedio, Laidus.
Ἀρίστιππος	Ἀρίστων				
Κλέανδρος Ἀνδροκλῆς; Κλεάγορας Ἀγορακλῆς	Ἀνδρείας, Ἀνδρίας; Κλέας, Κλεᾶς	Radomil* *Milorad	*Miloje, Mi- lutin, Milan, Milenko, Miloš	Ves-clevisis	Clevatus, Clestā
		Dragomil* *Mi(l)odrag		Hosti-ducis ⁵³	Hostus?
		*Milibrat		Bal-akros Bardi-balus	Ballaios, Bardus
Ἀναξάγορας				Lasti-meis	Lastus
Ἀσκληπιόδοτος	Ἀσκληπᾶ(ς),	*Milivoj Vojimil*		Volti-mesis	Volta, Volti- us, Voltio
Νικόδημος	Νίκις, Νικίας, Νίκων			Teut-meitis Tri-teuta	Teuta; Teuda
Δημόστρατος Στρατόδημος	Στράτων, Στράτις, Στράτιος	Ljubobrat Bratoljub	Bajo, Baja ⁵⁴	Teut(i)-aplos Cat-aplia	Aplo, Aplis; Aplus > Apludus;
Πατροκλῆς Κλεόπατρος	Πάτρων, Πάτρεας, Πάτρευς	Stanislav, Stanimir	Stanko, Staniša, Stanoje, Canko ⁵⁵	Cat-andio	Andes

⁴⁹ Valja istaknuti da se primjeri datih složenih imena još najmanje nalaze na natpisima Dalmacije, ali su ovdje spomenuta da bi se dala jasna usporedba s tvorbom imena u grčkom, odnosno južnoslavenskom svijetu.

⁵⁰ Moguće sastavnice: Κηφισ-, Κημισο- < Κηφίσος, naziv riječnog božanstva (Fick-Bechtel, 1894, 161); Θε-, Θεο-, -θεος < θεός "bog" (o.c. 143); -δοτος, -δότης < δοτός, glag. pridjev "dan" (o.c. 102), koje se jednako koristi kao i Δωρ-, Δωρο-, -δωρος < δῶρον "dar" (id. 104); Ἰππ-, Ἰππο-, -ιππος < ἵππος "konj, konjica" (o.c. 152); Νικ-, Νικο-, Νικη-, -νικος, -νίκης < νίκη "pobjeda" i kao ime božanstva (o.c. 215); Δημ-, Δημα-, Δημο-, -δημος < δῆμος "narod" (o.c. 94); Σθεν-, Σθενε-, Σθενο-, -σθένης, -σθενος < σθένος "snaga" i σθένω "jak sam" (o.c. 250); Ἄνδρ-, Ἄνδρα-, Ἄνδρο-, -ανδρος < ἀνήρ, ἀνδρός "čovjek, muškarac" (o.c. 162); Κλε-, Κλει-, Κλεο-, Κλεα-, -κλέας, -κλής < κλέος "slava" (o.c. 57); Ἀγορ-, Ἀγορα-, -αγόρας < ἀγορά, "trg" (o.c. 43); Ἀριστ-, Ἀριστο-, -ἀριστος < ἄριστος "najbolji" (o.c. 68); Ἀσκληπιο-, Ἀσκληπιο-, < Ἀσκήπιος "Asklepije" (o.c. 75); Στρατ-, Στρατο-, -στρατος "vojska" (o.c. 255); Πατρ-, Πατρο-, -πατρος < πατήρ "otac" (o.c. 231).

⁵¹ Alföldy ga ne smatra illyrskim, kao Krahe i Mayer (Alföldy, 141).

⁵² Alföldy ga ne smatra illyrskim, kao što je slučaj s Mayerom i Rendić-Miočevićem (*ibid.*).

⁵³ Jasna je latinska tvorba: *hostis* – gost, ratni neprijatelj; *dux, ducis* – vođa.

⁵⁴ Od "brat": brajo, braja (gubi se *r*).

⁵⁵ Dolazi od promjene *st > c*.

ONOMASTIČKA FORMULA

Na natpisima iz Dalmacije nalazimo potvrdu nekoliko fazâ illyrske onomastičke formule. Nakon što je postao rimska provincija, prostor Dalmacije je, prihvaćajući latinski jezik i rimsku tradiciju, postupno izmijenio ne samo svoja imena, već i svoju staru, prostu, onomastičku formu prema rimskoj. Zahvaljujući iscrpnom radu Duje Rendić-Miočevića, koji je jasno razgraničio faze illyrske onomastičke formule, moguće nam je lakše pratiti njihove potvrde na natpisima dalmatskog prostora.

*Varro simplicia in Italia fuisse nomina ait*⁵⁶

Opće je poznato da su slobodni Rimljani imali *tria nomina* imenski sustav. Međutim, na samim počecima rimske pismenosti nemamo potvrdu tomu, to je tek kasniji razvoj. Budući da književnosti rimske niti brojnijih natpisa nema prije III. stoljeća, od samih početaka osuđeni smo zaključke donositi isključivo s natpisa koji su preostali, a koji su za najraniji period malobrojni. Na najstarijem natpisu na latinskom, *Praenestinskoj kopči*, nalazimo imena MANIOS, NVMASIOI⁵⁷, a na najstarijem natpisu s područja Rima DVENOS⁵⁸. Varron tvrdi da je u najstarije vrijeme svatko imao po jedno ime⁵⁹, a takva su imena *Romulus, Remus, Faustulus, Ascanius* i dr.

Antički autori (Livije, Polybije, Appijan, Cassije Dion, Plutarch, Suetonije, Vellej Patercul, Strabon, Ovidije et al.) često potvrđuju prostu imensku formulu navodeći jednočlana imena, a na illyrskim natpisima s dalmatskog prostora također nalazimo samo osobno ime te imena s patronimikom, sa i bez izraza *filius, -a*:

Masc:

Salonae

CIL III, 1938

/ **Dassius no/tarius** / ¹⁰votum solvit.

CIL III, 1949

Messor⁶⁰

⁵⁶ Varron kaže da su u Italiji postojala jednostavna imena.

⁵⁷ Klas. lat. *Manius, Numerio* (dat. <Numerius).

⁵⁸ *i.e. Bonus*.

⁵⁹ Osobnim imenima rimskim teže je utvrditi etimologiju, premda je za neke očita, npr. *Quintus, Sextus, Postumius* ili nadimke *Barbatus, Nasica, Cicero*, koja se najčešće daju prema moralnim ili fizičkim osobinama. Za neka manje jasna možemo dati moguće tumačenje onako kao ga navodi Ernout-Meilletov *Dictionnaire Etymologique de la Langue Latine* (Paris, 1951): *Marcus*, ime koje se nekoliko puta javlja i kao nadimak, možemo povezati s osk. Marakas, što je < **marti-(i)co-s*, cf. *Mamercus*. Izvedenice su brojne: *Marcus, -a, Marcianus, Marculus, Marcellos, Marcellinus, Marcellianus* te složenica *Marcipor* (cf. *Quintipor, Gaipor*) što se interpretira kao *Marci-puer*, iako je drugi element nejasan (689); *Gnaeus* je očito u vezi s riječju *naevus* (madež, znamenka) i izvedenicama *Naevius, Naevolus / Naevulus, Naevus* < *Gnaeus* dok je *Naevius* možda od *Naevianus* (759); *Gaius* zajedno sa *Gaia* potvrđeno samo kao osobno ime (472).

⁶⁰ Ime rašireno u keltskim područjima, a u Dalmaciji korišteno kao illyrsko. Imena s osnovom *Mess-* u Dalmaciji tvorena su od *Messor* i *Messus, -a* (*Messorinus, Messorianus, Messoria*). Karakteristična su za prastanovništvo delmatskog područja (Alföldy, 1969, 247).

CIL III, 2305
 / **Dassio** hom/ini infelicis/simo defun/cto
 CIL III, 2423
 / ⁵**Epetinus**⁶¹/ et Callis/te paren/tes
 CIL III, 2456
 / **Panes** fili/ae infe/licissime
 CIL III, 2516
 / **Dasius** / et Rosula parentes / ⁵posuerunt.
 Verlicca
 CIL III, 2750
Panes fecit / sibi et suis / se vivo fecit.
 CIL III, 2754
Turo⁶²et / Sextoni parentibus/ b(ene) m(erentibus).
 Hadra
 CIL III, 2847
 Memoria / **Denionis**⁶³ / patris Sex(tus) Thori/5us Capito f(ilius) sibi et s(uis).
 Epetium
 CIL III, 1927
 / **Messor** /**Ditoni**⁶⁴ / coniug(i) /
Fem:
 Epetium
 CIL III, 1927
Ditoni / coniug(i) q. supra v.
 Salonae
 CIL III, 2564
 Titia Ruf/ina matr/i **Varone**⁶⁵
 CIL III. 2754
Sextoni⁶⁶ q. supra v.
 Riditae
 CIL III, 2791
Tertius Aeg et / **Messilia**⁶⁷ / filie / Ianuarie / infe/⁵licissime posu/erunt
 Iader

⁶¹ Nastalo od imena mjesta, *Epetium*, za što v. Alföldy, 1969, 193.

⁶² Muško ime *Turus* u dativu. Postoje i gentilna imena s osnovom Tur- (*Turia*, *Turelius*), a kod Delmata je postojao i ženski oblik imena: *Turo*, za što v. Alföldy koji, između ostalog, navodi i da bi ime moglo biti venetsko. (Alföldy, 1969, 315).

⁶³ Rendić-Miočević navodi ime kao illyrsko, za što potvrdu nismo našli kod Alföldya (Rendić-Miočević, 1948, 23).

⁶⁴ Usporedi s imenima: *Ditus*, *Ditius*, *Diteio* i sl. Ovdje je očito žensko ime u dativu.

⁶⁵ U Dalmaciji ga nalazimo kod domorodaca i bez sumnje kao illyrsko ime *Varro*, *Varo*, a za pravo latinsko ime koje je posvuda rašireno i mijenjano (Alföldy, 1969, 321-322). Usp. *Varronius*, *Varronianus*, fem. *Varra*.

⁶⁶ Ime karakteristično za delmatsko područje (Alföldy, o.c 296). Illyrska je tvorba, ali je očito nastalo od rimskog imena *Sextus*.

⁶⁷ Najvjerojatnije tvoreno iz illyrskog imena. V. gore što je rečeno za ime *Messor*.

CIL III, 2946 (Iader)

Entellae / *Ianuaris* / *f(i)lius pientissim(ae) / ann(or)um* XXX.

Verlicca

CIL III, 2749

Batonis / *Baracio/nis* **Tato** / *b(ene) m(er)enti p(os)uit*.

CIL III, 2753

Surus Pane/nti Muteli fe/cit sibi et **Buo**⁶⁸ *co(n)iugi*

CIL III, 2756

Zaiio Siali **Seio/ni** *nepotie su/e*

Imena s patronimikom: grčki tip

Riditae

CIL III, 2764

Firmus⁶⁹ **Surionis**⁷⁰

CIL III, 2768

Iettus Dasantis⁷¹

CIL III, 2769

Maxima Turi / *Nymphis*.

CIL III, 2785

Nomedito / **Benni**⁷² *po/sui viva*

CIL III, 2792

Tritanoni / *Lavi f(iliae) / an(norum) LX et* / **Aploni Tri**⁵ / **tanonis**⁷³ *an(norum) /*

*XII Tritano Ae/li*⁷⁴ *matri et fili/ae fecit.*

Verlicca

CIL III, 2751

Platori V/arronis / **Panes Titi**⁷⁵ *b/ene merenti / ⁵posuit.*

CIL III, 2752

Quinta / **Platoris** / **Varroni** / **Platoris**⁷⁶ / ⁵ *marito su/o pos(uit).*

Salonae

CIL III, 2373

⁶⁸ Dativ ženskog imena *Buo* (Alföldy, 1969, 167). Pogrešno je miješati ga s pridjevom *bonus*.

⁶⁹ Koristi se i kao *Firminus*. Često ime u Dalmaciji (Alföldy, 1969, 204).

⁷⁰ Poznato iz keltskog područja, osobito Norika. Može se povezati s imenom *Surus*, koje bi moglo biti semitskog podrijetla (Alföldy, 1969, 303).

⁷¹ *Dasas*, *Dazas*. Postoji i varijanta *Dases*, kao i izvedena *Dasius*, *Dassius*, *Dassantilla* (Alföldy, 185).

⁷² Ovdje se radi o osobnom imenu oca u genitivu, iako se, kako tvrdi Alföldy (Alföldy, 1965, 66-67) isto ime, *Bennius*, često koristi kao gentilno. Ime *Nomeditus* vjerojatno je tvoreno od *Ditus*.

⁷³ *Aplo* (gen. *Aplinis*), pored kojeg postoji i osnova *Apl-* u *Aplis* (gen. *Aplinis*). Postoje i gentilna imena *Aplius* i, možda, *Apliata* (Alföldy, 1969, 152-153). *Tritano* je žensko illyrsko ime, pored muškog *Tritanus*, *Tritus* i gentilnog *Tritanerius* (id. 313). Na natpisu su tri ženska imena: *Tritano Aeli* (najvjerojatnije) koja postavlja spomenik kćeri (*Aplo Tritanonis*) i majci kod koje nalazimo puni patronimik *Tritano Lavi f*.

⁷⁴ Rendić-Miočević ime čita *Acali*. (Rendić-Miočević, 1948, 28)

⁷⁵ Nalazimo dva imena s patronimikom: *Plator Varronis* kome *Panes Titi* postavlja spomenik.

⁷⁶ Također dva imena: *Quinta Platoris* koja postavlja spomenik suprugu: *Varro Platoris*.

Ravonia / ⁵**Placontis**⁷⁷ *mari/to*

CIL III, 2503

Ravonia Pla⁵/**contis** *matri*

CIL III, 2388

Iulia Epeti⁷⁸ (*ni?*)

Iader

CIL III, 2756

Zaiio Siali Seiio/ni nepotie su/eq. supra v.

CIL III, 2951

Ico Septumi *fratri / suo Ravonia Maxuma*

Imena s patronimikom: rimski tip⁷⁹

CIL III, (Apsoros)

L(ucius) Sulpicius P(ubli) f(ilius) / Varus v(ivus) f(ecit s(ibi) et / Mendae Opiae
/ f(iliae) matri suae et / ⁵suis omnibus.

CIL III, 2786 (Riditae)

Panto / Madoci⁸⁰ / *f(ilia) viva f(ecit sibi / ⁵et Postu/me f(iliae) an(n)o(rum) II.*

CIL III, 2792

Tritanoni Lavi *f(iliae)* q. supra v.

Neke osobe iz najranije povijesti Rima pokazuju dvočlanu formulu: *Rhea Silvia, Silvius Numitor, Agrippa Silvius, Mettius Fufetius, Titus Tattius, Mettius Curtius, Numa Pompilius* et al. S obzirom da su sva imena albanskog i sabinskog porijekla (nalaze se i etruščanska poput *Lars Porsenna*), opravdano je i vjerovanje da su Rimljani od svojih susjeda preuzeli složeniju imensku formulu.

Međutim, uz jednostavna (i.e. osobna) rimska imena, na klasičnim latinskim natpisima bi se u pravilu dodavalo ime oca u genitivu da bi se razlikovao pojedinac od pojedinca: *Marcus Marci f(ilius)*. Primjeri toga češći su i na natpisima Dalmacije, kako smo vidjeli iz priloženih primjerâ. Na natpisima možemo naći i potvrdu imenâ djece i oslobođenih robova, koja je jednako prosta kao i u slobodnih Illyra:

CIL III, 2761 (Bosnia: Listani)

*Illarus Cracus posuit sepulcrum / Livoni*⁸¹ *filie defunte annorum / septem sibi et suis.*

⁷⁷ Iako se Alföldy ne slaže s Krahom i Mayerom da je riječ o grčkom imenu (266).

⁷⁸ Vrlo vjerojatno se radi o imenu *Epetinus*, o kojem je već bilo riječi.

⁷⁹ Rendić-Miočević: "Epigrafičke potvrde ove formule nisu osobito brojne na dalmatinskim natpisima. To će biti znak da je ona predstavljala samo kratkotrajnu fazu među Ilirima, koji su patronimik s dodatkom *filius*, -a općenito prihvatili i rabili istom u jednoj od daljih faza razvitka svoje onomastike." (Rendić-Miočević, 1948, 31).

⁸⁰ Tvorba s -*ocus* je venetska te bi zbog toga, a i s obzirom na mjesto naglaska, moglo biti i venetsko ime (Alföldy, 1969, 235).

⁸¹ Bolje je ime pročitati kao *Lavoni*.

CIL III, 2858 (Nedinum)
*Pupillor/Moicorum/ **liberta** / **Dumma***
 CIL III, 2705 (Tragurium)
*Drosus / **Carini** / **conser**⁵/**ve bene** / **meren/ti posu/it.***
 CIL III, 2756 (Verlicca)
*Zaiio Siali **Seiio/ni nepotie su/e** q. supra v.*

Ime je ono kako ga zovu po njemu samomu, a prezime kako ga zovu po ocu⁸²

Na nekim natpisima koji pokazuju dvočlanu formulu, a koja očito nije izraz očeva imena u genitivu, uočilo se da se radi o prezimenu, prvotno nadimku koji je poslužio da se поближе odrede osobe koje nose isto ime.⁸³

To su, prije svega, imena tvorena patronimičkim sufiksom -io-, -ia- (te osobito čestim sufiksom -iko- koji ne pokazuje patronimički karakter), a vjerojatno su, kao i u grčkom, slavenskom, pa i rimskom svijetu, tvorena od osobnih imenâ.

Usporedbe radi, pogledajmo neke od takvih: rimska: Volcac-iu-s, Pomp-e-iu-s, Albu-iu-s, Cornel-iu-s, Valer-iu-s, Licin-iu-s, Horat-iu-s, Iul-iu-s, Claud-iu-s, Anton-iu-s; slavenska: Jank-ov-ić, Mark-ov-ić, Blagoj-ev-ić, Kovač-ev / Kovač-ev-ić, Dobrić-ev-ić, Mioć-ev-ić; grčka, tvorena sufiksom -io-ς: Ἀπολλών-ιο-ς, Ἀρτεμίσ-ιο-ς, Διονύσ-ιο-ς, Ποσειδών-ιο-ς, Δῖος, Ἑρμ-αῖο-ς; illyrska: Tiz-iu-s, Barac-io, Lav-ia, Tudan-ia, Statar-ia, Stat-ic-us, Opl-ic-a.

Na natpisima iz dalmatskog područja rijetki su primjeri illyrske dvoimenske formule, što vjerojatno ukazuje na to da je bila prolaznog karaktera i vrlo se brzo stopila s patronimikom jednočlane formule, što će biti i najčešći oblik illyrskog imenskog obrasca⁸⁴. Ta se formula također javlja s patronimikom uz, odnosno bez dodatka filius, -a.⁸⁵

Riditae
 CIL III, 2773
*Pantoni La/vinciae Pl/atoris f(iliae) /**Apludi Stati**⁵**ci**⁸⁶dec(urionis)uxo/r*
 CIL III, 2749
Batonis Baracio/nis⁸⁷q. supra v.

⁸² Maretić, 1886, 84.

⁸³ Sr. rad Rendić-Miočevića: *Ilirska onomastika* 1948.

⁸⁴ Rendić-Miočević, 1948, 35.

⁸⁵ O tome da se ovdje zapravo radi o epigrafskim skraćenicama i da je većina "prezimana" zapravo patronimik, vidi rad Rendić-Miočevića 1960-1964.

⁸⁶ Imena *Aplus*, *Apludus* u svezi su s *Aplus*, *Aplis*, o kojima je već bilo riječi. *Staticus* je također illyrsko, ali s venetskom tvorбом; od iste je osnove i ime *Statanius* (Alföldy, 1969. 122). Rendić-Miočević, 36: Ime bi moglo izražavati patronimik: *Apludus Statici*, ili prezime: *Apludus Staticus*. Njegova supruga, s druge strane, ima punu imensku formulu: *Panto Lavincia Platoris filia* te je možda bolje pretpostaviti da je *Staticus* ipak prezime, a patronimik izostavljen. Na natpisu ispod također je nejasno da li je ime glasilo *Bato Baracionis* ili *Bato Baracio*.

⁸⁷ *Bato Baracio*. Alföldy ga svrstava u gentilna imena (*Baracio*, 66), slažući se s Krahom i Mayerom, pa smo se iz tog razloga odlučili za dvočlanu formulu. *Bato* je često illyrsko ime, karakteristično za narode

CIL III, 2775

(*Scen*)*obaro*⁸⁸ *Tizio dec(urioni) pa/tri suo fe(cit) / ⁵bene merito.*

CIL III, 2788

Platino/ Platoris Tizi⁸⁹filia / v(iva) f(ecit)

CIL III, 2753 (Verlicca)

Surus Pane/nti Muteli⁹⁰ q. supra v.

CIL III, 2999 (Iapydia)

Aeliae / ⁵Mellitoni⁹¹ uxori

CIL III, 3185: (Dalmaticae incertae)

Pla/domenus Ca/las(icus)⁹²

CIL III, 2735 (Aequm)

P(ublius) Ael(ius) Verus Ael(iae) Trioni matri

Dvočlana formula s patronimikom

Masc:

Riditae

CIL III, 2778

Aplis Le/dietis Si/ni f(ilius)⁹³

CIL III, 2787

Pladomen/us Sera Turi / f(ilius)⁹⁴

CIL III, 2790

Sextus Stati/nius Aplinis / f(ilius)⁹⁵

CIL III, 3058 (Albona)

Vesclevesi / Petronio / Triti f(ilio)⁹⁶is in / provincia d(e)⁵fe(cit) iturus.

Fem:

Riditae

CIL III, 2773

Pantoni La/vinciae Pl/atoris f(iliae) q. supra v.

u Dalmaciji i Pannoniji (Alföldy, 1969, 163). Postoji i izvedeno ime *Batonianus*.

⁸⁸ *Scenobarus Tizius*. Nalazi se i *Scenobarbus* i *Scenobarus*. O mogućem značenju tog imena već je bilo riječi. Također smo vidjeli iz priložene tabele da postoji i kraća varijanta imena: *Sceno* i mogli bismo pretpostaviti i ženski oblik *Sceno*.

⁸⁹ *Plator Tizius*.

⁹⁰ *Surus* je osobno ime koje bi moglo biti i semitskog podrijetla, kako je često slučaj da se ona koriste na grčkim natpisima; usp. i ime *Syrus* (Alföldy, 1969, 303) i to je razlog što ga nismo dali kao primjer osobnog imena uz patronimik, dakle jednočlane formule. Međutim, u patronimiku (koji sadrži illyrsko ime), pored osobnog imena oca, nalazimo i prezime. U nominativu bi ime glasilo *Panes Mutelius*.

⁹¹ *Aelia Mellito*. Žensko ime *Mellito* u svezi je s imenima *Melite*, *Melete*, *Melissa* (moguća grčka), iako ga Mayer i Krahe prepoznaju kao illyrsko (Alföldy, 1969, 245).

⁹² v. Alföldy, 1969, 266.

⁹³ *Ledietis* i *Laedietis*. Ime oca u nominativu je *Sinus*.

⁹⁴ *Pladomenus* je ime karakteristično za Delmate (Alföldy, 1969, 266). O imenu *Turus* već je bilo riječi.

⁹⁵ Gentilno ime *Statinius* u vezi je s već spomenutima *Statanius*, *Staticus*.

⁹⁶ Ime i prezime u dativu. *Vescleves Petronius* bi bio nominativ. *Tritus* je latinsko *cognomen*, poznato u Italiji i keltskim područjima. Često je kod Delmata i njima susjednih područja (Alföldy, 1969, 313).

CIL III, 2779

Aplo Dar/moca Tu/ri f(ilia)⁹⁷

CIL III, 2781

Baezo / Crusula/via Lavi / f(ilia)⁹⁸

CIL III, 2795

Turo Statica /Aplinis f(ilia) /

CIL III, 2796

Vendo Tritaneri / Apinsi f(ilio)⁹⁹

CIL III, 2797

Vendo Tuda/nia Pladome/ni f(ilia)¹⁰⁰

Apsoros

CIL III, 3151

Q(uintus) Nigidius Turi f(ilius) / vi(vus) fec(it) sibi et Avitae / Nigidiae Volsun(i) f(iliae)¹⁰¹ / uxori.

CIL III, 3149

Q(uintus) Fonteius Raeci / f(ilius) v(ivus) f(ecit) sibi et / Volsounae Oplicae / Plaetoris f(iliae) / ⁵coniugi suae.

CIL III, 3038 (Flanona)

Avita Su/ioca Vesclevesis / f(ilia)**Velsou/nae Suio/cae Ves/clevesis / f(iliae)**

Rendić-Miočević nalazi još jedan tip onomastičke formule koji ovdje nismo uvrstili. Radi se o varijaciji jednočlane i dvočlane formule¹⁰². Bez izraza *filius*, *-a* nalazi samo dva primjera (*Surus Panenti Muteli* (CIL III 2753), koji smo već ranije naveli kao primjer za dvočlanu formulu, i *Aplo Varieri Plahentis* (Bulletin di archeologia e storia Delmata), koje shvaća kao pokraćene varijante. Dakle i *Surus* i *Aplo* imaju ista prezimena kao i očevi te se stoga ona nisu ponavljala na natpisima.

S druge strane, uz izraz *filius*, *-a*, navodi sljedeće primjere, također malobrojne: *Platino Platoris Tizi filia* (CIL III, 2788); *Tritano Iomenei Alxei filia* (CIL III,

⁹⁷ Gentilno ime *Darmocus*, *Darmocius* ima venetesku tvorbu na *-ocus*, pa bi se i moglo posmatrati kao venetsko ime (Alföldy, 80).

⁹⁸ Alföldy (161) predlaže da se natpis pročita kao *Baezo Cursulavia*, a ne *Baezocrusu Lavia*. *Baezo* je ženska tvorba od muškog *Baezus*, s čime se i mi slažemo, inače bismo oblik *Baezocrusu morali protumačiti kao genitiv (IV. deklinacije)*, a nije slučaj da patronimik prethodi imenu, ili kao ablativ, što je još manja vjerojatnost. Gentilno ime *Cursulavia* složeno je očito od imena *Lavus* (fem. *Lavo*) koje je prepoznato kao illyrsko, s varijantama *Lavianus*, *Lavinia* (Alföldy, 228). Potonje vidimo već na sljedećem primjeru.

⁹⁹ *Tritaneria* je illyrsko gentilno ime, očito tvoreno od *Tritus*. Patronimik je ovdje bez oznake *filia*; u nominativu bi ime oca bilo *Pinsus*.

¹⁰⁰ Žensko ime *Vendo*. Nalaze se i varijante *Venndo*, *Vendes* (Alföldy, 323).

¹⁰¹ *Avitus* (fem. *Avita*) je latinsko *cognomen*, osobito često u keltskim područjima, a prema Krahu i Mayeru i illyrsko ime. Patronimik očito glasi *Volsuni filia*; *Volsouna*, *Volsuna* je u svezi s imenom *Volsetis*. Nalazi se i kraća varijanta, *Volso*. Variraju osnove Vols- i Volt- (*Voltimesis*, *Voltisa*, *Volltisa*, *Voltissa*).

¹⁰² Rendić-Miočević, 1948, 40-41.

13991); *Vendo Tritaneri Apinsi filia* (CIL III, 2796) i još jedan koji ne smatra pouzdanim, pa ga nećemo ni navoditi. Prema njemu, sve su se tri žene mogle izraziti formulom: *Platino Tizia Platoris f, Tritano Alxeia (?) Iomenei filia* i napokon *Vando Apinsa Tritaneri filia*. U prilog tomu da se ne mora raditi o reduciranju dvočlane formule kad se radi o istom prezimenu govore malobrojni primjeri koji su navedeni i, s druge strane, mnogobrojni primjeri jednočlane formule uz patronimik koji sadrži i ime i prezime oca.

U istu kategoriju, Rendić-Miočević izdvaja i ženska imena izražena na rimski način¹⁰³. Primjer je natpis iz Iadera (CIL III, 2891):

Calpurnia G(ai) f(ilia) Ceuna¹⁰⁴ *v(iva) f(ecit) sibi et Oppiae Secundae matri et Oppiae Oepli f(iliae) Voltisae Amitae et Calpurniae G(ai) f(iliae) Oeplae sorori.*

Natpis postavlja *Calpurnia*, *Gaja kći*, *Ceuna* sebi i sestri koja se zove *Calpurnia*, *Gaja kći*, *Oepla*. Možemo pretpostaviti da je praenomen oca bilo *Gaius* kad je ušao u *gens Calpurnia* te su kćeri tako dobile gentilicij, a kao posljednje ostavile svoje pravo ime. S obzirom na ime majke, *Oppia Secunda*, i za ime prve kćeri također možemo pretpostaviti da je prvo ime oca bilo *Oppius*, a ime njegova oca, i.e. djeda, *Oeplus*, koje nalazimo u filijaciji tetke, *Oppia, Oepli f., Voltisa*.¹⁰⁵

Slične primjere romanizirane formule nalazimo i na natpisima:

CIL III, 2857 (Nedinum)
Calpurnia G(ai) f(ilia) Ceuna
CIL III, 3055 (Albona)
Taeliae Volsetis f(iliae) Quartae matri
CIL III, 3129 (Curictae)
Raeciae G(aiae) f(iliae) Pollae¹⁰⁶

Imenski obrazac žena ne poznaje praenomen; umjesto njega nalazimo gentilicij, a pravo, osobno, ime došlo je na kraj formule i preuzelo funkciju *cognominis*. Takve primjere nemamo kad su muška imena u pitanju, ona su se u pravilu sva razvila prema rimskoj muškoj onomastičkoj formuli.

Prva potvrda razvoja illyrske proste imenske formule u formulu proširenu patronimikom iz V. ili IV. a. Ch. pronađena je na kacigi Illyra koji je služio u grčkoj vojsci. Dva su natpisa na njoj: *Φερζαντος ειμι, Φερζαν Γραβωνος*¹⁰⁷ (“Verzant sam”, “Verzant Grabonov / Grabona sin”) koja pokazuje klasičnu grčku filijaciju. Takvu formulu potvrđuju brojni grčki natpisi u Dalmaciji, venetski i

¹⁰³ Rendić-Miočević, 1948, 41-42.

¹⁰⁴ Osobno ime s patronimikom prošireno *cognomine*, što je slučaj s oba imena. Ime *Ceunus* nalazimo i kao *Caenus* (Alföldy, 175).

¹⁰⁵ Cf. Rendić-Miočević, 1948, 41-42.

¹⁰⁶ Prema Krahu i Mayeru je illyrsko ime, iako bi se moglo smatrati i venetskim. Usporedi imena *Recus*, gentilno *Raecius* (Alföldy, o.c. 280). Isto je i s imenom *Polla* koje bi se, prema Kajantu, moglo smatrati varijantom imena *Paula*, s obzirom da se nalazi po čitavoj Italiji (Alföldy, 1969, 268).

¹⁰⁷ Rendić-Miočević, 1948, 26.

mesapski. Također, Dacija obiluje primjerima takve imenske formule (*CIL III*, 1262 *Dasa Suttinis*; *CIL III*, 1271 *Platinonis Verzonis*); nešto manje u Panoniji (*CIL III*, 3784 *Primus Enigni*; *CIL III*, 3793 *Enignus Pluconis ... Plunco Enigni*) i Noriku (*CIL III*, 4743 *Atitoni Attalonis*; *CIL III*, 4784 *Masculus Ittonis*).

Na natpisima iz Dalmacije vidjeli smo mnoge primjere dvočlane formule bez *filius*, *-a*, što je grčki način. Međutim, postoje natpisi koji potvrđuju stariju fazu dvočlane formule zajedno s novim, romaniziranim načinom izricanja patronimika, kakav vidimo na natpisu *CIL III* 2792. Naime pored imena *Aplo Tritanis* i *Tritano Aeli* (ili *Acli*), nalazimo ime majke *Tritano Lavi f.* Ta nova, romanizirana, formula koja je nastupila inače je rijetka na natpisima i smatra se prilagođavanjem grčkog izricanja patronimika rimskome.¹⁰⁸

Također rijetka, ali ipak potvrđena je i dvočlana formula koju karakterizira osobno ime uz prezime koje se u većini ie. naroda prepoznaje po patronimičkom sufiksu *-io-*, *-ia-*. Osim takvih, o kojima je već ranije bilo riječi, nalaze se i imena koja ne pokazuju patronimičko svojstvo, a očito su u funkciji prezimena: *Laezarpa*, *Druanus*, *Dennata* et al¹⁰⁹. Formula je morala kratko trajati, s obzirom da ju ubrzo zamjenjuje proširena formula uz dodatak patronimika; time se stvorila karakteristična dvočlana formula koja podrazumijeva ime i prezime, patronimik i dodatak *filius*, *-a*. Natpisi koji pokazuju tu formulu s "grčkim" patronimikom iznimno su rijetki. Tako se stara illyrska onomastička formula sjedinila s rimskom: staro osobno ime postalo je *praenomen*, drugo ime je u funkciji *nominis*, a treće je patronimik koji se podudara s rimskom filijacijom, ali je ostao na kraju imena.

Prvotna se imenska formula od imenâ *Dassius*, *Dasus*, *Dito*, *Turus*, *Turo*, *Messor*, *Buo*, *Tato*, *Sexto*, *Panes* ili *Lavus* proširila patronimikom *Titi*, *Lavi*, *Turi*, *Dasi* ili *Dasantis* koji se neko vrijeme tvorio po uzoru na rimski pa se nađu i potvrde uz dodatak *filius*, *filia*. Jednom kada se, uslijed procesa romanizacije, rimski imenski obrazac počeo miješati s domaćim i kada su pojedini Illyri počeli obnašati političke funkcije unutar rimske provincije Illyrika, neizbježna je bila i promjena imenskog obrasca. Tome je zasigurno pridonio i upliv rimskih imena u illyrski imenski repertoar te ga tako zauvijek promijenio (usp. imena važnijih rimskih porodica: *Iulius*, *Aemilius*, *Aurelius*, *Calpurnius* ili *Maximus*, *Sextus* i dr.). Fazu illyrskog onomastikona koju čine osobno ime i "prezime" (ime postalo od osobnog dodavanjem patronimičkog sufiksa *-io-*, *-ia-* ili čak *-iko-*), *Bato Baracio*, možemo shvatiti kao kratkotrajnu epigrafsku skraćenicu od onoga što će postati obrasci tipa *Aplo Darmoca Turi filia* ili *Gaius Iulius Ceuni filius Acirrius*, ali ga svakako valja uzeti u obzir kao poseban onomastički element.

¹⁰⁸ Za što v. Rendić-Miočević, 1948, 31.

¹⁰⁹ *Id.* 35.

Summary

Illyrian anthroponyms in the Latin inscriptions in Dalmatia

Since it is part of the Indo-European language family, the Illyrian language shows some Indo-European regularities that we can also observe in the Greek and South Slavic world. According to Fick-Bechtel, whose work follows that of Rendić-Miočević in his work *Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije*, names can be divided into *complex names*, *derivations* and *abbreviated/hypocoristic names*. Due to the lack of historical data, it is far more difficult to categorize Illyrian names compared to their Greek and Slavic counterparts. Inscriptions in Dalmatia carry names such as *Ditus*, *Tritus*, *Boria*, *Nebris*, *Enena*, *Illyrica*, *Dalmatius*, *Breucus*, *Ana/Anna*, which are possibly derived from numbers, names of deities, ethnicities or even nicknames. Some also show complex names from the Indo-European family, although only a few remain in historical records: *Scenobardus*, *Cursulavia*, *Scenocalus* etc., names whose shortened versions we also find (*Sceno*, *Lavus*, *Lavia*) and substantiate with what we find in the Greek and Slavic world.

Regarding the formula for creating names, we can look at its development through the Roman formula, since the Latin language established itself within the Roman province of Illyria. A one-part name formula was confirmed both in Roman writing and history hence it isn't far-fetched to say that the same happened in the territory of Illyria. Once a single personal name became too simple for defining an individual, they began to combine it with the name of the father through filiation, examples of which we can find in Latin inscriptions from Dalmatia. Hence personal names such as *Iettus*, *Nomeditus Plato*, *Panes*, *Varro* were often expanded with the father designation *filius*, *-a*: *Panto Madoci f.*, *Tritano Lavi f.* etc. A two-part name formula is clearly visible in examples such as *Bato Baracio*, *Scenobarbus Tizio* whose second part very quickly developed into a surname as in other Indo-European societies through the suffix *-io-*, *-ia-* (and even *-iko-* which does not show patronymic characteristics). That formula is almost always expanded through patronymics, that is, without *filius*, *-a* and will become the most common name form among the Illyrians.

Bibliografija

Kratice

- CBI Centar za balkanološka ispitivanja, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo
 CIL III Corpus Inscriptionum Latinarum III (ed. Th. Mommsen), Berlin 1873: Supplementa 1889–1902.
 GZM Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo
 ŽA Živa antika – Društvo za antički studii na SRM, Seminar na klasična filologija, Filozofski fakultet.

Literatura

- Alföldy G. 1969, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg 1969.
- Benac A. 1964, *Prediliri, Protoiliri i Prailiri*, Naučno društvo Bosne i Hercegovine, Simpozijum, CBI 1: Posebna izdanja IV, Sarajevo 1964, 59-94.
- Bojanovski I. 1988, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Djela LXVI, CBI 6, Sarajevo 1988.
- Ernout A. - Meillet A. 1951, *Dictionnaire Etymologique de la Langue Latine*, Paris 1951.
- Fick A. - Bechtel F. 1894, *Die griechischen Personennamen nach ihrer Bildung erklärt und systematisch geordnet*, Göttingen 1984.
- Katičić R. 1961, *Problemi proučavanja ilirskog jezika*, Književnik 19, Zagreb 1961, 38-54.
- Katičić R. 1964a, *Illyri proprie dicti*, ŽA 13-14, Skopje 1964, 87-97.
- Katičić R. 1964b, *Suvremena istraživanja o jeziku starosjedilaca ilirskih provincija*, Naučno društvo Bosne i Hercegovine, Simpozijum, CBI 1: Posebna izdanja IV, Sarajevo 1964, 9-58.
- Katičić R. 1966, *Nochmals Illyri proprie dicti*, ŽA 16, Skopje 1966, 241-244.
- Katičić R. 1976, *Ancient Languages of the Balkans* (part 1), Hag: Mouton 1976.
- Mallory James P. 2006, *Indoeuropljani. Zagonetka njihova podrijetla – jezik, arheologija, mit* (prev. R. Matasović), Zagreb 2006.
- Maretić T. 1886, *O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Rad 81-82, Zagreb 1886.
- McLean B. H. 2009, *An Introduction to Greek Epigraphy of the Hellenistic and Roman Periods from Alexander the Great down to the Reign of Constantine*, University of Michigan 2009.
- Pauly O. - Wissowa G. 1894, *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaften, neue Bearbeitung* (ed. G. Wissowa et alii), Stuttgart 1894.
- Rendić-Miočević D. 1948, *Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije*, Split 1948.
- Rendić-Miočević D. 1951a, *Onomastička pitanja sa teritorija ilirskih Delmata*, GZM, n.s. 6, Sarajevo 1951, 33-48.
- Rendić-Miočević D. 1951b, *Novi ilirski epigrafički spomenici iz Ridera*, GZM, n.s. 6, Sarajevo 1951, 49-64.
- Rendić-Miočević D. 1960-1964, *Ilirske onomastičke studije I; II*, ŽA 10, Skopje 1960-1964, 163-171; 101-110.
- Zaninović M. 1966, *Ilirsko pleme Delmati*, Akademija nauka Bosne i Hercegovine, Gođšnjak IV, CBI, Sarajevo 1966.